

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Змістовий модуль 1

Релігієзнавство як наука. Релігія як предмет дослідження.
Походження релігії. Національні релігії

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до практичних занять
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 033 Філософія

ОДЕСА
ОНУ
2025

**УДК 2-1(072)
Р368**

Укладач:

Н. П. Бевзюк, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Г. С. Левченко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

М. В. Карпенко, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 3 від 28 листопада 2024 року.*

Р368 **Релігієзнавство.** Змістовий модуль 1. Релігієзнавство як наука. Релігія як предмет дослідження. Походження релігії. Національні релігії [Електронний ресурс] : електрон. метод. рек. до практ. занять для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти спец. 033 Філософія / уклад. Н. П. Бевзюк. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. – 26 с. – 0,8 МБ.

Методичні рекомендації розроблені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Релігієзнавство» спеціальності 033 «Філософія» для опанування матеріалу при засвоєнні курсу, підготовці до практичних занять, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань.

УДК 2-1(072)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМА 1. Релігієзнавство як наука. Релігія як предмет дослідження	6
ТЕМА 2. Походження релігії та її ранні форми	10
ТЕМА 3. Національні релігії та їх особливості. Індуїзм. Юдаїзм	12
ТЕМА 4. Національні релігії та їх особливості. Конфуціанство. Даосизм. Синтоїзм	16
Завдання для самостійної роботи	22
Рекомендована література	24
Електронні інформаційні ресурси	25

ВСТУП

Актуальність вивчення курсу «Релігієзнавство» обумовлена складністю суспільно-політичних процесів, які відбуваються у сучасному світі, кризою духовності, але й одночасно відродженням вікових традицій, пов'язаних з релігією, релігійним світоглядом і релігійною картиною світу. Знання про релігії сприятиме осмисленню цивілізаційного надбання людства, а також є необхідною умовою зростання рівня освіченості та культури фахівця будь-якого профілю.

Робоча програма дисципліни «Релігієзнавство» складається з трьох змістових модулів: «Релігієзнавство як наука. Релігія як предмет дослідження. Походження релігії. Національні релігії»; «Світові релігії. Буддизм. Християнство. Іслам»; «Новітні релігії. Місце і роль релігії в духовній культурі людства».

Перший змістовий модуль охоплює чотири теми: «Релігієзнавство як наука. Релігія як предмет дослідження», «Походження релігії та її ранні форми», «Національні релігії, їх розвиток та особливості. Юдаїзм. Індуїзм», «Національні релігії. Конфуціанство. Даосизм. Синтоїзм». **Другий змістовий модуль охоплює шість тем:** «Буддизм: особливості, історія і сучасність», «Християнство: витоки і еволюція. Біблія як священна книга», «Католицизм: історія, віровчення, обрядовість», «Протестантизм: історія створення і існування. Особливості віровчення, обрядовість», «Православ'я: історія, віровчення, обрядовість», «Іслам: історія, віровчення, напрямки. Іслам і сучасність». **Третій змістовий модуль охоплює чотири теми:** «Сучасні релігійні течії», «Місце і роль релігії в духовній культурі людства», «Релігія і церква в системі державно-правових відносин», «Глобальні проблеми сучасності і релігія. Етика і релігія».

У запропонованому виданні подано роз'яснення з *першого змістового модуля дисципліни «Релігієзнавство»*.

Методичні вказівки до курсу «Релігієзнавство» укладені відповідно до освітньо-професійної програми підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 033 Філософія.

Метою навчальної дисципліни «Релігієзнавство» є розширення світогляду здобувачів вищої освіти у сфері духовної культури, розкриття історії та світоглядної природи релігії, визначення місця і значущості релігії в контексті духовного буття людини.

Для реалізації цієї мети в межах навчальної дисципліни необхідно виконати такі **завдання:** 1) сформулювати вміння застосовувати набуті теоретичні знання для аналізу різноманітних суспільних явищ та у ситуаціях світоглядного

вибору; 2) навчити орієнтуватись у різних релігійних конфесіях, за допомогою наукового апарату вміти аналізувати конкретні релігійні явища, 3) визначати роль і значення тих чи інших релігій в історії людства та на сучасному етапі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Релігієзнавство» здобувач освіти повинен **знати**: предмет релігієзнавства, його місце у системі філософських наук; основні положення з філософії, психології, соціології релігії; усвідомлювати наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння релігії та її розвитку; функції і роль релігії у суспільстві, дотримання свободи сумління в Україні; особливості національних, світових і нетрадиційних релігій, особливості розвитку релігій в Україні та їх взаємозв'язок з народними традиціями та обрядами; зміст та основні напрями сучасного діалогу між державою та церквою в Україні на основі верховенства права, прав і свобод людини.

Здобувач освіти повинен **вміти**: користуватися основними поняттями і категоріями релігієзнавства; орієнтуватися в релігійному просторі сучасного світу та в Україні; сприяти розвитку діалогу між різними релігійними організаціями, з одного боку, і релігійними та суспільними організаціями, з другого; формувати власну позицію щодо питання взаємодії релігії і суспільства, релігії у духовному житті людини; аналізувати вплив культурно-історичних і соціальних факторів на еволюцію релігійного світогляду.

Вивчення та засвоєння курсу «Релігієзнавство» вимагає ретельної роботи **з літературою**, яка зазначена у списку рекомендованої літератури до курсу. Цей список складається з двох частин: **Основна література** і **Додаткова література**. Основна література повинна бути прочитана у **повному обсязі**. Це можуть бути окремі статті, розділи монографій, першоджерела. Для більш ґрунтовного вивчення проблеми слід звернутися до літератури, зазначеної у розділі **Додаткова література**. Якщо для вірного вибору текстів потрібна **консультація викладача**, то треба до нього звернутися.

Коли вперше читаєте текст із незнайомої проблеми, треба уважно фіксувати основні положення, поняття, усвідомлення котрих дасть можливість зрозуміти його зміст. Якщо зустрічаються незнайомі терміни, їхнє значення слід з'ясувати, звертаючись до філософських словників та словників іноземних мов.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ РЕЛІГІЙ

ТЕМА 1. Релігієзнавство як наука. Релігія як предмет дослідження

Зверніть увагу на специфіку предмету «Релігієзнавство», його основні категорії і поняття, відмінність від інших філософських курсів.

Релігієзнавство – це філософська дисципліна, яка вивчає закономірності виникнення, розвитку і функціонування релігії, її структуру і взаємозв'язок з іншими формами свідомості, її значення для особистості і суспільства. Релігієзнавство не вирішує питання про істинність або хибність релігійних ідей і поведінки, а скоріше намагається зрозуміти релігійні переживання і переконання на основі їх власних уявлень про себе в історично і емпірично досліджувані культурні контексти.

Слово *«релігія»* походить від лат. «*liga*» – зв'язок, «*religare*» – встановлювати зв'язок. Ознака будь-якої релігії – віра у надприродне. Релігія – це одна із сфер духовного життя, засіб духовно-практичного засвоєння світу; це набір вірувань, символів, ритуалів, доктрин, інститутів, обрядових практик, які дозволяють своїм вірним стверджувати, прославляти, зберігати свій, наповнений змістом світ.

Релігія – це особливий духовно-практичний зв'язок між людьми, який ґрунтується на священному відношенні до таких цінностей (ідеалів, дій, світу в цілому), які визнаються віруючими найбільш важливими для зміцнення єдності їх спільноти і специфічне пізнання яких стає самим глибоким змістом життя такого індивіду.

Релігія – це не просто особиста справа, це одна з головних рушійних сил світової історії. Щоб зрозуміти цей світ, треба зрозуміти її сенс. Завжди будь-яка релігія ставить і відповідає на головні питання: в чому сенс людського життя, як стати людиною, як жити. Неможливо зрозуміти місто, країну або світ, не приймаючи до уваги колосальний вплив релігії на їх існування. А головне: релігія намагається відповісти на питання: як стати людиною?

Релігія є особливий духовно-практичний зв'язок між людьми, який ґрунтується на священному відношенні до основних змістовних цінностей людства. Більшість шедеврів живопису, літератури, скульптури, архітектури і музики створені завдяки релігійному натхненню. Сьогодні неможливо зрозуміти західну політику, не маючи уявлення про Біблію, на якій клянуться американські президенти, і до якої майже щоденно звертаються у Конгресі. Неможливо зрозуміти політику Індії і економіку Китаю, не знаючи нічого про індуїзм і конфуціанство. Велика таємниця, яка лежить в основі релігій – не

смерть, а народження. Люди створені для того, щоб процвітати, так як і дерева для того, щоб рости.

Будь-яка релігія має таку *структуру*:

1. *Релігійна ідеологія* (релігійна свідомість, релігійна віра).
2. *Релігійний культ* (культова практика, релігійні відношення).
3. *Релігійні організації* (церква, секта, деномінація).

Релігійна свідомість це уявлення людини про світ і саму себе через призму надприродного. Релігійній свідомості притаманні віра, чуттєва наочність, символічність, алегоричність тощо. *Релігійна віра* – це віра а) в існування гіпостазованих істот, їх якостей і зв'язків; б) в можливість спілкування з цими істотами; в) у правдивість уявлень, поглядів, догматів, текстів, г) в релігійні авторитети – «вчителів», «святих», «пророків» та ін. *Релігійний культ* (лат. cultus – шанування) – це символічні дії, за допомогою яких віруючий намагається вплинути на релігійні об'єкти. Змістом релігійного культу є релігійні уявлення, результатом – задоволення цих уявлень.

Релігійні організації – це установи, які відображають інтереси тієї чи іншої релігійної групи та займаються релігійною і позарелігійною діяльністю. Основою релігійної організації є релігійна громада. У християнстві виділяють декілька моделей релігійних організацій:

церква (грец. – оселя, родина; букв. «Божий Дім») – це широке об'єднання віруючих, які належать до конкретної релігії за традицією; членство визначається анонімно; поділяється на духівництво і прихожан, має централізоване управління.

секта (лат. sekta – вчення, напрямок) виникає як опозиційна течія по відношенню до офіційної релігії; характеризується претензією на виключну роль, доктрину, ідейні принципи, цінності, установки; називає себе громадою «вибраних»; керівництво зосереджено в руках харизматичного лідера; передбачає добровільне, усвідомлене членство; пред'являє високі вимоги до членів своєї організації.

деномінація (лат. denominatio – перейменування) – це проміжна між церквою і сектою форма релігійної організації, яка зберігає акцент на «вибраності» членів, визнає можливість духовного відродження для всякого віруючого, додержується принципу постійного і суворо контрольованого членства, активність релігійної діяльності, активна участь у житті суспільства; має керівництво, яке наділене широкими повноваженнями.

Зверніть особливу увагу на наявність декількох підходів до **теорії походження і визначення релігії**. *Теологічний* підхід намагається зрозуміти релігію «зсередини» і визначає її як зв'язок людини з Богом, Абсолютом, Силою тощо. *Філософське і соціологічне* визначення релігії: релігія –

соціальний факт, який існує незалежно від індивіду (Е. Дюркгейм), релігія – це засіб надання сенсу соціальній діяльності (М. Вебер). *Біологічне і психологічне* визначення: релігія – це сукупність почуттів, дій і досвіду окремої особистості до того, що вона вважає Божеством (У. Джеймс); релігія – це спосіб захисту індивіду від ворожого йому соціального фактора, який придушує його природні інстинкти (З. Фройд).

Для того, щоб краще зрозуміти особливості релігії, треба знати **основні передумови її виникнення**:

Соціумні пов'язані з життєдіяльністю суспільства і ґрунтуються на матеріальних (економічних, технологічних тощо) і духовних (політичних, правових, етичних тощо) відносинах.

Соціокультурні – це криза в галузі культури (зміна цінностей, пріоритетів, бездуховність тощо).

Антропологічні виявляють крихіткі сторони буття, обмеженість існування.

Психологічні феномени походження релігії – це кризове становище суспільно-психологічної атмосфери, духовний розпад особистості, страх смерті та інше.

Гносеологічні передумови складають пізнавальну діяльність людини, яка дає можливість виникнення релігійних уявлень: обмеженість пізнання, з'єднання знань з оманю, відділення однієї від одної чуттєвої і раціональної сторін пізнання тощо.

Класифікація релігій

Для класифікації існують типології релігій, які створені в результаті порівняльного аналізу на основі різних ознак. Релігії поділяються, наприклад: на політеїстичні (шанування багатьох богів), монотеїстичні (шанування одного Бога); релігії письмові (тобто ті, які мають сакральні тексти), неписьмові (релігії племен, в яких немає писемності) та інші.

Найбільш розповсюджений поділ релігій на: *племенні* (первісні; поклоніння духам природи, предків, відсутність професійних служителів культу та інше), *національні* або *національно-державні релігії* (пов'язані з етнічною групою, визначають особливості етнічного суспільства і його формування, мають специфічну обрядовість, поклоніння богам свого народу, наявність служителів культу (жерців, шаманів) – юдаїзм, індуїзм, конфуціанство, даосизм, синтоїзм. До третьої групи належать *світові релігії* (які виникли у ключові періоди історії людства, мають космополітичний характер: звертаються до усіх людей як рівних перед Богом) – буддизм, християнство, іслам.

Наведемо іншу *класифікацію*, яка була визначена шведським вченим Н. Сьодербломом. Він поділяв усі релігії світу на дві групи: а) *релігії*

Одкровення (або пророцькі релігії), які мають свого засновника (конфуціанство – Конфуцій, даосизм – Лао Цзи, зороастризм – Зороастр, християнство – Ісус Христос, юдаїзм – Мойсей, іслам – Мухаммад, буддизм – Сідхартха Гаутама Будда); б) *релігії культури*, які виникли і розвивались разом із суспільством, і воно стало їх носієм (релігії давнього світу, індуїзм, синтоїзм).

Зверніть увагу, що будь-яка **релігія** відіграє особливі **функції**:

«**Функції**» – це характер, напрямок і засоби впливу релігії на людину і суспільство. Функції релігії різноманітні: світоглядна, компенсаторна, комунікативна, регулятивна, інтегруюча, легітимна.

Світоглядна функція – це система світорозуміння, яка визначає найбільш загальні принципи мислення і діяльності. Вона розглядається на двох рівнях: буденному і теоретичному. На буденному – це практика культових дій, на теоретичному – це розробка теологічних концепцій. Серед останніх можна виділити такі.

Креаціонізм (від лат. creation – створення) – релігійне вчення про створення світу з нічого.

Телеологія (грец. teleos – мета, результат, logos – вчення) – вчення про наявність у світі цілей і цілепокладання.

Провіденціалізм (лат. providential – проведіння) – релігійна концепція розвитку історії як Божого промислу, розуміння якого лежить за межами людського сприйняття.

Теодіцея (грец. «тео» – Бог, Божество, «деціо» – право, справедливість) – релігійне вчення про правомірність існування зла у світі.

Компенсаторна – компенсує недоліки раціональної науки і визначає різні рівні буття в їх взаємозв'язку.

Комунікативна – спілкування, по-перше, з Богом, ангелами, святими тощо, по-друге – з віруючими заради зближення один до одного у спільній вірі.

Регулятивна – визначає і регулює поведінку людини за допомогою релігійних ідей, цінностей, традицій, інститутів, норм. Важливо звернути увагу на етичні і соціальні доктрини, які розробляють сувору систему заборон і настанов.

Інтегруюча – сприяє зближенню вірних в межах єдиного віросповідання. Така функція має зворотну сторону: дезінтегруючу, тобто роз'єднання між релігіями або в середині однієї релігії.

Легітимну функцію треба розглядати з двох сторін. По-перше, мова йде про релігійні коріння правосвідомості (релігія сакралізує норми, закони, правила поведінки людини); по-друге, право теж може впливати на збереження релігії (у різних суспільствах законодавча система підтримує релігію як основу духовності, цілісності та ідентичності суспільства).

Сакралізація і секуляризація як соціально-історичні явища

Зазначимо, що впродовж історії існування людства релігія і релігійна організація займала різні позиції в суспільстві: вона могла впливати (сакралізація) або навпаки, грала обмежену роль в соціально-історичному процесі (секуляризація). *Сакралізація* – це широкий релігійний вплив на духовну культуру, соціальні інститути, відношення і форми суспільної і індивідуальної свідомості; становище, в якому теократична модель суспільства виглядає ідеальною з точки зору релігійного бачення походження влади і держави. З виникненням відповідних умов процес сакралізації може перейти у процес ресакралізації.

Ресакралізація – це процес релігійного відродження духовної культури на фоні дії об'єктивних і суб'єктивних факторів оновлення секуляризованої культури.

Поняття «секуляризація» набуло широкий сенс у зв'язку з глобальними процесами емансипації культури. Процес секуляризації був обумовлений кризовими явищами у релігійній свідомості, культовій практиці, релігійних відносинах, зростанням релігійного індуферентизму тощо. *Секуляризація* – це процес послаблення впливу релігії на свідомість людини і послаблення впливу релігійної організації як суспільно-політичної сили; перехід із сфери релігійної діяльності до діяльності у світі: передача деяких функцій церковної влади до світської.

Питання для самоконтролю:

1. Що вивчає релігієзнавство? Назвіть основні проблеми, які досліджує релігієзнавство.
2. Дайте характеристику основним передумовам релігії.
3. Назвіть основні наукові теорії походження релігії.
4. В чому полягає особливість структури релігії?
5. Назвіть та розкрийте основні функції релігії.
6. Що таке сакралізація, ресакралізація та секуляризація?

ТЕМА 2. Походження релігії та її ранні форми

Форми первісних вірувань

Первісні форми релігії виникли приблизно 40–50 тис. років тому, коли виникла людина *homo sapiens* («розумна людина»). Існують декілька форм первісних вірувань:

Анімізм (лат. *anima* – душа, дух) – віра в існування душі і духів у природі, тваринах, людині, річках, лісах тощо; віра в життєву силу, яка оживлює живі

істоти, об'єкти, природні елементи, такі як каміння або вітер. Ці душі або ці містичні духи, за уявленням, можуть діяти на матеріальний світ по-різному. Е. Тайлор назвав анімізм «мінімумом визначення релігії». Первісні люди вбачали духів в силах природи, тваринах, рослинах, будь-яких предметах. Анімістичні вірування існують в сучасних релігіях, наприклад, Святий Дух у християнстві.

Тотемізм (totem – «його рід») – віра в існування будь-якого родинного зв'язку між людьми і якоюсь твариною або рослиною. Тотем не дух або божество, він, перш за все, усвідомлюється як родич. Такі предки, перш за все, створили світ і все необхідне людині. Відношення людей і їх тотемів будуються на принципах взаємовпливу. Реальні або символічні кровноспоріднені відносини людського колективу переносились на оточуючий природній світ. Вважалось, що тотем знаходиться в межах родової території; нанесення йому шкоди забороняється.

Фетишизм (порт. fetico – магічна річ) – це надання окремим предметам магічної сили, яка здібна впливати на рух подій і отримання бажаного результату. Фетишизм проявився у створенні ідолів, амулетів, талісманів.

Магія (грец. magia – чаклунство) – сукупність уявлень і обрядів, в основі яких лежить віра у можливість впливати на людей, предмети і явища об'єктивного світу. Мета таких дій полягає у надприродному впливі через посередництво предметів або образів на людей, об'єкти і сили природи. Такі дії людина могла проводити самостійно, а також за допомогою духа або демона. Магічними обрядами займались чаклуни і шамани. Магічний вплив може «відбутися» у результаті безпосереднього контакту, наприклад, шляхом виготовлення оберега людини або оселі. Життя людей первісного суспільства, яке ще не знало землеробства, визначалось вдачаю у промислі, бо полювання і рибальство були основним засобом добування їжі. Бажання забезпечити успішний результат викликало появу специфічних обрядів. Магічний прийом повинен був впливати на погодні умови, наприклад, викликати дощ. Магічні методи застосовувались для лікування хворих (лікувальна магія), для залучення коханого (любовна магія), щоб нанести шкоду ворогу, чаклування зброї (воєнна магія), для успішного полювання (мисливська магія) та інші. Різні магічні обряди були пов'язані майже з усіма сторонами людського буття. У подальшому магія стала частиною культової практики сформованих релігійних систем.

Треба зауважити, що перехід від зооморфізму до антропоморфізму богів представляє собою процес релігійної еволюції свідомості. Боги-тварини поступово стають богами-людьми і таке видно на сфінксах і інших єгипетських божествах з людською головою на тілі тварини. Часто тварина, від якої походив

будь-який бог: сова, бик, вовк та інші, перетворювались на його атрибут, і поступово такий перехід закінчувався перетворенням на людину. Але чому людина не відразу наділяла божественними якостями людину? Тому що людина ніколи не обожнювала людське навіть в людині, а обожнювала лише потойбічне.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть первісні форми релігійних вірувань, їх прояви в релігіях світу та в сьогоденні.
2. Що називають тотемами?
3. Що таке магія?
4. Яка з форм первісних релігій є складнішою і чому?
5. Чому анімізм називають мінімумом релігії?

ТЕМА 3. Національні релігії та їх особливості. Юдаїзм. Індуїзм

Для вивчення і розуміння національних релігій треба визначити, за яких умов вони склалися і в чому полягав їх сенс. Національні релігії виникали в період розвитку класового суспільства; вони відображали умови життя народів, а потім і націй, сакралізували етноси та державні структури. Їх носіями є в основному представники даного етносу. Цим релігіям притаманна детальна ритуалізація буденної поведінки людей, специфічна обрядність, система приписів і заборон, які відділяють представників даної релігії від послідовників інших етно-релігійних суспільств. Такими релігіями вважають *індуїзм, юдаїзм, конфуціанство, даосизм і синтоїзм*. Усі вони виникли на Сході.

Індуїзм

Індуїзм («інду» - санск. «хінду» – місце, долина давньої річки Ганг, а також люди, які її населяли) – найдавніша національна релігія Індії і третя за чисельністю (після християнства і ісламу) у світі, її сповідують близько 900 мл. людей, тобто майже 15 % населення Землі. Індуїзм – це конгломерат різноманітних ідей, течій, напрямків і шкіл, які існують в рамках релігійного цілісного утворення. В індуїзмі немає і не може бути єретичних форм, які протистояли б істинній ортодоксальній вірі, бо немає єдиної центральної доктрини; кожна форма індуїзму і кожен культ має для свого вірного етичну цінність. Індуїзм переважно релігія міфологічна, бо міфологія складає її фундамент, пронизує всю історію її існування і зберігає традиції.

Виникнення цивілізації в долині Інду датується 2500–1500 рр. до н. е. Індуси вважають, що індуїзм – це образ життя, а не релігія. Індуїзм сформувався як складний синтез світоглядних основ, ритуально-міфологічних

поглядів, соціальних організацій, релігійно-філософських доктрин, теологічних теорій і психофізіологічних тренінгів. Метою індуїзму є повний вихід за межі недосконалості, але значною проблемою тут є невігластво. Тому він є не стільки релігією, скільки образом життя. Основні тексти – Веди (санск. «веда» – знання), які включають «Ригведу», «Самаведу», «Яджурведу», «Атхарведу», а також «Арін'яки» («Лісові книги»), «Упанішади» («Таємні вчення»). Особливе значення має епос – «Махабхарата» і «Рамаєна», який часто вважають аналогічним Новому Заповіту в християнстві. Термін «індуїзм» з'явився в англійській літературі на початку ХІХ ст. і охоплює усі релігійні уявлення Індії. Їх загальна особливість – інтровертність, акцент на індивідуальному пошуку, намагання знайти власний шлях до мети, спасіння і звільнення для себе. Тут є безліч напрямків, шкіл, вчень. Індуїзм виник на початку II тис. до н. е., а приблизно через 500 років, після втручання аріїв, став формуватися кастовий устрій, який став **основою** для розвитку індуїзму: брахмани (вища каста) – жерці, кшатрії – воїни, вайш'ї – селяни та ремісники, шудри – слуги, залежні. Така структура була відображенням «космічної людини» Пуруши (рот Пуруши – жерці, руки – воїни, стегна – селяни, ступні – слуги). Брахмани розробили вчення про карму, сансару і мокшу.

Карма (букв. «дія») – закон нагороди-покарання, за яким вчинки людини у цьому житті впливають на наступне життя. Карма визначає умови наступного життя; немає ніякого суду або прощення, просто безособовий, природний і вічний закон, який діє у всесвіті. Згідно з вченням про карму, у людини немає іншого судді, ніж вона сама. Вона сама – причина нинішньої долі, і якраз вона, а не боги визначає своє майбутнє. В основі вчення про карму лежить принцип світової справедливості, згідно з яким усі нагороди або покарання, які відбуваються з людиною, заслужені нею. Справедливість здійснюється завдяки закону етичної причинності. **Дхарма** – «правильна поведінка», ідея про те, що у всіх є соціальні зобов'язання; кожен член певної касты має свої зобов'язання, дхарму.

Сансара (букв. «вічне блукання») – це цикл, що постійно повторюється, до якого схильні усі смертні істоти, це «колесо життя», перехід душі від одного життя до іншого. Рушійною силою сансари є невігластво.

Мокша (букв. «звільнення») – звільнення від кругообігу життя, духовне звільнення, перехід в особливе позажиттєве становище.

У VII–VI ст. до н. е. в рамках індуїзму виникають три великі релігійно-філософських вчення – джайнізм, буддизм і сікхізм. Богів в індуїзмі налічується безліч, але на чолі пантеону стоїть Божество Тримурті – Брахма (першооснова світу), Вішну (хранитель світового порядку), Шива (божество, яке руйнує і відновлює світ). Самими могутніми серед богів вважають Агні – бога вогню,

який також асоціювався з жертвоприношенням, сонцем, священною коровою і внутрішнім жаром в животі, і Індра – бог війни і природних явищ. Індуїзм не має єдиної централізованої організації; жерці, наставники-гуру, вчителі ніколи не були організаційно пов'язані між собою. Ніколи не скликались всеіндійські собори для формування загальних норм, принципів, правил поведінки.

У XIX – пер. пол. XX ст. в індуїзмі відбувся цілий комплекс змін. Було переглянуто зміст релігії, індуїзм визнавався як національна релігія, переглядалися концептуальні основи релігії, її модернізація. На сьогоднішній час індуїзм зберігає міцні позиції, з'являються нові гуру, будуються культові споруди, відбувається експорт індуїзму у країни Заходу, де він грає активну роль.

Юдаїзм

Юдаїзм (євр. Іехуда – «покликаний вихвалити Бога») – сучасна назва давньої монотеїстичної релігії, яка пов'язана з походженням єврейського народу («єврей», євр. «іврі», походить від авар. «переходити», «перетинати»); виник наприкінці II тис. до н. е. Багато вчених вважають засновником Мойсея, який отримав від Бога 10 заповідей і тим самим скріпив особливий договір – «Заповіт» між Богом і єврейським народом, який став завдяки цьому акту «вибраним». Але, спираючись на Святе Письмо, можна однозначно сказати, що засновником єврейського народу, а з часом і юдаїзму був Авраам, який теж встановив союз з Богом.

Священне письмо – Тора («Божественна вказівка») або П'ятикнижжя: **Буття** (розповідає про створення світу і життя перших людей на землі, всесвітній потоп, Ноя і його синів, які врятувалися від потопа; один з синів, Сим, став прабатьком родоначальника єврейського народу патріарха Авраама та його синів), **Вихід** (життя народу Ізраїлю в Єгипті, жорстоке пригнічення, якому він піддавався, вихід євреїв з Єгипту під керівництвом Мойсея з коліна Леві, дарування Богом Мойсею на горі Синай 10 заповідей), **Левіт**, **Числа і Второзаконня** розповідають про важку долю мандрування єврейського народу, зведення цивільного законодавства, побудову переносної скинії (шатра) Заповіту, порядок служби священників, ритуальної чистоти, жертвоприношень, свят, етичних настанов, соціального законодавства та інше. Тора, книги Пророків і книги Писань складають Священне Писання (Письмову Тору) або ТаНаХ (по першим буквам єврейського найменування частин). Тора – обов'язковий закон для євреїв.

Після звільнення з єгипетського полону і епохи Суддів, згодом побудовано царство царя Давида; за його сина – царя Соломона побудований Перший Храм (945–576 рр. до н. е.). Після розпаду Ізраїльського царства (VII–VI ст. до н. е.) єврейський народ стикнувся з зороастрійською та

вавілонською культурами. З цього часу юдаїзм стає ідейною основою боротьби за визволення; у VII ст. було побудовано Другий Храм. Після нового – грецького – полону, починається елліністичний період: виникнення синагоги (від. грец. «сходка», «дім зібрання»), різноманітних партій та рухів – фарисеї, зелоти, сікарії, садукееї, есеї; відбувається переклад Тори на грецьку мову – Септуагінта, руйнація Другого храму (70 р. н. е). У зв'язку з такими подіями особливе значення набула необхідність фіксувати єдині правила і тлумачення, які визначали повсякденне життя євреїв. Це завдання виконали раввіни («рав» – «вчитель», «шановна особа»), законовчителі. Вони підготували **Талмуд** («вчити»), як кодекс релігійних, етичних і правових норм юдаїзму. Згодом, с розселенням євреїв по європейському континенту виникає необхідність у створенні основних принципів юдаїзму. У XII столітті юдейський філософ М. Маймонід глибоко і ретельно визначає догми своєї релігії: 1) Визнання єдиного Бога – творця і джерела життя, Його вічність і могутність; 2) Боговибраність єврейського народу; 3) Віра у месію – небесного рятівника; 4) Святість Тори і Талмуда, виконання приписів яких «забезпечує» вічне блаженство у потойбічному світі.

*Отже, протягом історії єврейського народу сформувалась обрядовість не тільки як форма служіння Богові, але й як регламентація поведінки в суспільстві, сімейних відношень, харчування тощо. **Молитва** – це міст між людиною і Богом; вона повинна супроводжувати юдеїв постійно. Під час молитви одягають *талес* (спеціальне молитовне покривало), а також *тфілін* – дві маленькі коробочки, які містять тексти з Біблії (за допомогою ремінців їх прикріплюють до лоба і лівої руки). **Обрізання** немовлят-хлопчиків проводиться на восьмий день життя і символізує особливий союз з Богом. Дівчатка отримують ім'я в синагозі у суботу під час читання Тори. **Харчування**: категорично забороняється вживати свинину, кров тварин, раків, молюсків, рибу без луски або плавників. М'ясо дозволених тварин (корів, овець, кіз та ін.), а також птахів повинен готувати спеціаліст-різник (шойхет). **Юдейські свята** розраховуються за єврейським календарем: звичайний (невисокосний) рік нараховує 354 дні (12 місяців по 29 і 30 днів). Календар має 19-річний цикл: кожні 7 років із 19 додається ще один місяць. Усі свята починаються з заходу сонця попереднього дня. Юдеї вважають, що **Шабат** (субота) встановлений Богом на згадку про шість днів творіння, після яких Він освятив сьомий день. **Рош-Гашана** (єврейський Новий Рік) – релігійне переосмислення життя і підготовка до наступного року. **Йом-Кіпур** – день відкуплення і прощення. **Суккот** (свято Кущів) – віруючі будують шалаші на згадку про те, як жили євреї під час виходу з Єгипту. Свято **Ханука** встановлене на честь визволення Єрусалимського храму у 164 р. до н. е. По переказам, у храмі залишилось масла*

лише на один день. Але трапилось диво – його хватило на вісім днів. На згадку про таке диво свято продовжується вісім днів, в кожний з яких запалюється додаткова свічка у спеціальному вісьмисвічнику (ханукії). Свято *Песах* (Пасха) присвячений подіям виходу євреїв з Єгипту під керівництвом Мойсея.

Треба зазначити, що юдаїзм має декілька напрямків: *Каббала* (XII ст.) – містична течія, основні принципи якої виражені у творі «Книга Зоґар» (своєрідний коментар до П'ятикнижжя і Талмуд про властивості Божества). *Хасидизм* (євр. «хасид» – «благочестивий») (XVIII ст.), засновник Ізраїль Бешт. Хасиди вважають, що Бог (Шехіна) присутній у всьому, що оточує людину; такий погляд дає висновок про можливість «прямого» контакту віруючого з Шехіною в молитві, що робить непотрібним Талмуд і раввіністичне посередництво. Кожний, хто дотримується Тори, може стати цади́ком – хранителем божественної таємниці. *Реформізм* (сер. XIX ст.), засновник Мойсей Мендельсон. Основна ідея полягає в тому, що велика сукупність обрядів і ритуалів – тільки історично минулий фактор, який не відображає справжнього духу релігії, що веде до необхідності радикального реформування юдейського культу. *Сіонізм* (Сіон – біблійний термін для позначення як землі Ізраїлю, так і Єрусалима, XIX ст.) – рух за самовизначення і державність єврейського народу на землі Ізраїлю; засновник австрійський журналіст Теодор Герцль.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні риси національних релігій.
2. Назвіть перші п'ять книг Біблії. Про що вони?
3. Які є основні принципи юдаїзму?
4. На основі чого склався індуїзм як давньоіндійська традиція?
5. Які основні доктрини індуїзму?

ТЕМА 4. Національні релігії. Конфуціанство. Даосизм. Синтоїзм

Конфуціанство

Китай (у давнину царство Чжоу) був поділений (починаючи з середини I тис. до н. е. і до III тис до н. е., коли була створена єдина імперія) на безліч окремих царств, тому і його культура була різноманітна. В найбільшій мірі відрізнялись один від одного північ і південь Китаю. Північ, де сформувалось конфуціанство, зосередив увагу на етичній проблематиці і ритуалі, раціональному переосмисленню архаїчних основ цивілізації; на півдні панувало міфопоетичне мислення, екстатичність шаманських культів.

Зверніть увагу, що слово «конфуціанство» має європейське походження, його китайський еквівалент «жу цзяо» («вчення благовихованих»). Таку назву це вчення отримало від латинізованої форми прізвища і титулу засновника (Кун Фу-цзи – «премудрий вчитель Кун»). Засновник Конфуцій (551–479 рр. до н. е.) – філософ і вчитель, який ще до Сократа пояснив, що справжнє знання – це знання масштабів свого невігластва. Конфуціанство – одна з самих впливових релігійних філософій в історії Китаю, яка існує більше 2500 років. Це вчення навряд чи можна назвати релігією; воно більше схоже на етико-політичну доктрину. Протягом більше ніж двох тисяч років (з II–I ст. до н. е. і до повалення монархії у 1911 р.) конфуціанство було офіційною ідеологією Китайської імперії.

Спочатку конфуціанство було лише одним, хоча і дуже впливовим вченням давнього Китаю, яке існувало разом з іншими вченнями (даосизм, легізм, монізм та ін.). Поступово склався корпус канонічних текстів: «І-Цзин» («Книга змін», керівництво по передбаченню людського життя); «Ши-Цзинь» («Канон пісень», народні і ритуально-храмові пісні і гімни); «Шу-Цзинь» («Канон історичних документів», збірка); «Лі-Цзи» («Записки про ритуал», регламентує етикет, ритуальні і обрядові норми); «Чунь-цю» («Весна і осінь» літописи про діяння правителів царства Лу; автором літопису вважається Конфуцій). Книга «Лунь Юй» («Бесіди і судження», бесіди Конфуція зі своїми учениками) – найбільш шанована у конфуціанській традиції. Вона стосується внутрішніх чеснот, моралі та поваги до суспільства і його цінностей. В основі конфуціанства лежить ідея гармонії принципів особистого морального самовдосконалення і діяльності на створення ідеального суспільства, яке відповідає давнім зразкам.

У конфуціанстві немає офіційної релігійної ієрархії, його тексти не називають богодухновенними. Конфуціанство почалось як відродження ранньої релігійної традиції і з часом сформувало китайський характер і мислення. Конфуціанство зосередилось на відношеннях між людьми, моралі, етикеті і звичаях. Не існує конфуціанських богів, а Конфуцію вклоняються як духу, а не як Богу. Конфуціанські храми стали місцями, де відбуваються суспільні свята. У центрі уваги конфуціанства – розквіт людини, тому треба зосередитись на її вчинках, особливо на суспільних відносинах – ритуалі, етикеті, завдяки яким можлива гармонія у суспільстві. Основна ідея конфуціанства – наявність добрих етичних якостей, які можуть вплинути на світ навколо людини через ідею «космічної гармонії».

Вважається, що основними принципами конфуціанства є:

1. «Чжень мін» (виправлення імен), згідно з яким кожне ім'я (імператор, батько, син) повинно відповідати своїй «сутності», тобто соціальне становище

людини повинно визначати характер її поведінки. «Якщо ім'я неправильне (не відповідає дійсності), – казав Конфуцій», – то слово суперечить справі, а коли слово суперечить справі, то справа не буде виконана...»

2. «Сінь» або «цзюнь-цзи» («щирість», «добрі наміри», «сумлінність») – вчення про природу людини: одні люди – «благородні мужі», інші – нікчемні люди. «Благородні мужі» знають що таке мораль і завжди вчиняють правильно, а нікчемні люди нічого не знають про мораль і тому завжди вчиняють неправильно і тому до них треба застосовувати закон (примус).

3. «Жень» («людяність, гуманність») – це етимологічна комбінація знаків, які означають «людина» і «два», тобто ідеальні відносини, які повинні зв'язувати людей; перекладається як «доброта», «любов і співчуття до людей»), яка веде до добродійної поведінки. Поняття «жень» охоплює гуманні почуття до оточуючих і повагу до себе, відчуття гідності і величі людського життя. Посилує «жень» порядність, милосердя, великодушність. У прагненні до «жень» полягає усе, що здатне зробити людину людиною.

4. «Лі» («приводити у порядок») – ритуальне благоговіння. Перше значення – пристойність, що і як повинно бути зроблено; правильні дії, завдяки яким здійснюється людяність, вміння запобігати крайнощів у думках, вчинках, помірність в задоволеннях, прояв шанобливості у будь-яких ситуаціях. Друге значення «лі» – «звичай», який перетворює пристойності в сенсі того, як треба вчиняти, – у ритуал. Для кожної дії є взірець: від вдячності імператора небесам за даровану ним владу до церемоній прийому в оселі найскромнішого з гостей.

5. «Сяо» («синовня шанобливість») – підкорення родинній владі, родина вважалась прообразом держави. Принцип «сяо» розповсюджується на усе суспільство, для здоров'я якого життєво важливо, щоб ключові взаємовідношення були правильно побудовані: батькам треба бути люблячими, дітям – шанобливими, старшим братам і сестрам проявляти м'якість, молодшим – повагу, чоловікам – бути добрими, жінкам – чуйними, правителям – милостивими, підданим – відданими. Конфуцій казав: «Борг дітей перед батьками – джерело, з якого витікають усі чесноти».

Вчення про *середній шлях* («чжун юн» – «середина» і «постійний») займає важливе місце в уявленнях Конфуція. Середній шлях утримує сприйнятливий характер від зловживань і потурання своїм слабкостям. Поважне відношення до середнього шляху приносить гармонію і рівновагу.

Після смерті Конфуція, його нащадки (Мен-Цзи, Чжан Цзай, Чжу Сі та інші) додали до його вчення концепцію культури («вень»), як фактор перетворення людини на особистість; теорію зміни небесного мандату («ге мін»), за яким тільки моральна людина може правити народом. За династії Цинь конфуціанство отримало велику підтримку і перетворилось на офіційну

державну доктрину і зберігало цей статус до початку ХХ ст. Протягом більшої частини ХХ століття конфуціанство залишалось забутим, але наприкінці століття воно стає живою інтелектуальною і духовною традицією Китаю.

Даосизм

Даосизм виник у VI ст. до н. е., з'єднавши екзальтовану архаїку півдня і раціональність півночі. Перша надала йому змісту, друга – форми, що створило філософський засіб засвоєння дійсності. Засновником даосизму вважають *Лао цзи* (VI-V ст. до н. е.), який написав текст «*Дао де Цзинь*» («Канон про шлях і благодать»); займає друге місце серед найбільш впливових книг у китайській культурі). Припущення, які стосуються його особистості, будуються майже виключно на основі начебто написаного ним тексту. Треба зазначити, що ні Лао-Цзи, ні даоси своє вчення не називали даосизмом. Воно виникло пізніше для позначення філософії Дао-Шляху.

«*Дао де Цзинь*» говорить про два аспекти Дао: 1) «Дао» – «шлях» (шлях справжньої реальності) і «де» – «сила шляху»; 2) сила морального прикладу (шлях людського життя, яке співпадає з дао всесвіту). Увесь світ стає проявом Дао, втіленим у суцюзі. Кожна річ, доходячи до межі свого існування, знов повертається у глибину першопринципу Дао. Природним явищем, найбільш схожим з дао, даоси вважали воду: *«Вища чеснота подібна до води. Вона приносить користь усім істотам і не бореться з ними. Вона знаходиться там, де люди не бажали б бути. Тому вона схожа на дао»*.

Отже, даоси пропонують жити повним життям, радіти здоров'ю і довголіттю; вони не розраховують на загробне життя і не бояться його. Безсмертя можна набути на землі, перебуваючи у фізичному тілі. Даосизм вказує шлях досконалості; цим шляхом стало вчення про безсмертя і засоби його набуття: довголіття (шоу), медитації, дихальні вправи, заняття алхімією (обов'язковий зв'язок з медициною), робота з енергією *ци* (життєва сила). Треба повернутися до первинної природи, наслідувати принцип «недіяння» («у вей»), який полягає у відмові від порушення власної природи, від будь-якої суб'єктивності, ізольованої від світового цілого в ім'я включеності у єдиний потік буття, абсолютну єдність, де усе присутнє у всьому. «У вей» – це життя вище рівня напруженості. В цьому світі немає ніяких абсолютних величин, ніщо само по собі не є ні прекрасним, ні потворним, ні великим, ні малим; усе існує тільки відносно чогось іншого і в тісному внутрішньому зв'язку і взаємообумовленості.

Особлива увага в даосизмі приділена енергії «*Ци*», як направляючої енергії Дао. Ця енергія не є Богом, скоріше боги є частиною цієї енергії, частиною Дао. Дао космологізується, набуває значення вищого першопринципу, світової субстанції, джерела буття усього суцюзі. Енергія Ци

має подвійний характер Інь та Ян: світ і тьма, тепло і холод, дія і бездіяльність. «Дао де цзинь» є інструкцією поведінки і духовного способу життя в гармонії з цією енергією. Шлях Дао представляє собою взаємодію п'яти елементів (металу, дерева, вогню, землі, води) і взаємозалежність між макрокосмосом (Всесвіт) і мікрокосмосом (людина). Дао породжує усе існування і керує всіма змінами і життям. Мета людини полягає в тому, щоб жити у відповідності з Дао, яке потребує пасивності, спокою і відсутності боротьби.

У II ст. до н. е. даосизм проник у правлячі кола Китаю. Його загальна підтримка посилилась у IV–V ст. н. е., а розквіт відбувся в епоху династії Тан (618–907 рр.): Лао-цзи був оголошений «вищим владикою споконвічності», його день народження зробили державним святом. Даосизм історично існував у вигляді окремих шкіл і напрямків. У XII ст. в даосизмі відбувається так звана «реформація», яка призвела до створення школи Вчення досконалої істини і школи Небесних наставників, які існують і сьогодні. Ця школа підкреслює необхідність морального удосконалення, заняття медитацією, прийняття чернечих обітниць. І хоча чернецтво не було притаманно даосизму, але школа Вчення досконалої істини культивувала чернечий даосизм. У XVII ст. даосизм був засуджений як інакодумство, а з 1949 р. даосизм забороняли як пережиток феодального минулого; храми і монастирі були закриті. З 1978 р. (при Ден Сяопіні) даосизм був визнаний однією з п'яти офіційних релігій, у 1998 р. на горі Маошань збудували саму велику статую Лао-цзи у світі.

Даосизм зіграв велику роль у формуванні системи релігійного синкретизму в середньовічному Китаї, виконуючи посередницькі функції між релігійними традиціями і народними віруваннями Китаю, з однієї сторони, і між власне китайськими релігійно-філософськими вченнями і буддизмом, з іншої. У 1957 р. у Китаї була створена «Всекитайська асоціація даосизму», яка була закрита під час «культурної революції» 1966–1976 рр., але у 1980 р. відновила свою діяльність.

Синтоїзм

Синтоїзм – національна релігія Японії, сукупність локальних традицій шанування божеств. Спирається на історико-космологічні книги «Кодзіки» («Хроніки стародавностей», 712 р.) і «Ніхонгі» («Японські хроніки», 720 р.), які передають деталі міфу про створення синтоїзму. Немає засновника, немає офіційних священних текстів, немає фіксованих догматів і складається з традиційних японських релігійних практик і життєвих установ. Синто – релігія теантропічного типу, яка характеризується розмитими межами між божествами і людьми.

«Синто» – букв. «шлях камі» (духа або божества), шлях божественної або священної сили – японські вірування, які сформувалися у VI ст. н. е. **Камі**

ототожнює божественний розум, який пронизує увесь світ; це життєва основа світу. Офіційна міфологія поділяла камі на земних, небесних та «незлічених», встановлюючи для них ранги різної гідності. Спочатку камі шанувались як безіменні духи – полів, рік, гір, але згодом деякі отримують особливі імена і міфологічні історії. Камі дуже тісно пов'язані з об'єктами, за які вони «відповідають», що характерно навіть для божеств самого найвищого статусу (наприклад, Аматерасу). Основні види камі: духи природи (камі гір, річок, вітру, дощу, тварин тощо); непересічні особистості. Той або інший рід називав свого божественного предка удзігамі («камі роду»), а самих себе – удзіко («діти роду»). Тому культ предків мав у синто велике значення. Синтоїзм налічує 8 мільйонів богів; божества не створили людей, а породили їх; звідси і відношення людей до камі як до своїх предків. Особливо шанується богиня сонця Аматерасу. Культ цієї богині довгий час був прерогативою імператорської родини і тому не мав широкого розповсюдження. Популяризація Аматерасу починається з XVII ст.

Важливим є те, що носієм класичної синтоїстської релігії є не окрема особистість, а уся громада цілком. Від імені громади у контакт з камі вступають лише священнослужителі-каннусі (букв. «господарі камі»). Обрядова сторона домінує над світоглядною. Велике значення має дотримання заповідей і приписів. Благом вважається усе чисте і світле, злом – нечисте і темне. Фізичне забруднення може бути прирівняне до етичної нечистоти.

Перші культові споруди почали будуватися доволі пізно, не раніше VII ст. Саме найдавніше святилище («Дзіндзя») побудовано у містечку Ісе (Центральна Японія). «Дзіндзя» відрізняються один від одного розмірами, елементами будівель, значимістю, порядком проведення служб та їх кількістю.

Треба звернути увагу, що в синтоїзмі нема абсолютів – не існує абсолютно правильного і неправильного, ніхто і ніщо не ідеальні. Мета синтоїстських ритуалів – відігнати злих духів через очищення, молитви, підношення камі. Місця, де знаходяться камі – синтоїстські святилища. Будь-хто може стати священником: жінка або чоловік. Для послідовників синтоїзму важлива чистота фізична (миють руки, полощуть рота тощо) і духовна (читають молитви, вішають таблички з молитвами у будівлях та інше), звертаючись до камі, викликають їх дзвіночками, приносять рис або гроші, аплодують, кланяються. Коли людина помирає, вона теж стає камі. Головне святилище – Ісе Дзінгу, присвячене Аматерасу. Усі святилища (близько 80 тис.) прикрашають аркою – торією.

Шанування божеств складається з їх вихвалання, частування, дарування різних подарунків і розваг. Перед службою каннусі проводить обряд очищення, готує вегетаріанську їжу і з молитвами кличе бога спуститися і покуштувати її.

Поклоніння божествам проводиться не тільки у храмах, а й в домашніх умовах, на спеціальних алтарях-каміданах.

Крім народного і державного синто виділяють також сектантське синто, для якого характерна висока міра синкретизму. Існує також храмове синто, або система ритуалів, які проводяться у святилищах каннусі. Державний синто став джерелом росту націоналістичних настроїв у країні. Державний синто існував до 1946 р., поки імператор не зрікся своєї «божественної» сутності; конституція 1947 р. проголосила свободу сумління, відділення релігії від держави.

Керівництво святилищами перейшло до квартальних асоціацій і була створена «Асоціація синтоїстських святилищ». Великі корпорації – «Ніссан», «Тойота», «Міцубісі», теле-радіокорпорація «Асахі» – беруть на себе роль старої громади. Це стало основою виживання синто. У 1952 р було відновлено відвідування імператором храму Аматерасу – святилища Іседзінгу – з доповідями про найбільш важливі події в житті країни. У 1966 р. встановлено головне свято державного синто – день заснування держави.

Синтоїзм у даний час зберігає свою життєву силу, і є важливим фактором єдності японської нації. Більшість сучасних синтоїстів (більше 100 млн людей) сприймають синто не як релігію, а як форму культури, яка пов'язує минуле і сьогодення Японії. Синтоїстські звичаї розглядаються як елементи японських національних звичаїв. Пластичність синтоїзму дозволила йому легко пристосуватися до інших релігійних традицій.

Питання для самоконтролю:

1. Які особливості даосизму?
2. Чому даосизм називають містичною релігією?
3. Опишіть принципи конфуціанського вчення.
4. Як вплинуло конфуціанство на розвиток китайської цивілізації?
5. В чому полягають відмінні риси синтоїзму?
6. Яку роль зіграв синтоїзм у формуванні національної свідомості японців?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Розкрийте особливості релігії як форми свідомості. Визначте місце і роль релігії у духовній культурі людства. Розкрийте особливості національно-державних релігій. Яку роль вони відігравали у долі свого народу?

Форма виконання завдання – вибіркова: усна – відповідь на семінарі, доповідь, презентація; письмова – реферат.

Для написання рефератів

Читаючи вперше текст із незнайомої проблеми, треба уважно фіксувати основні положення, поняття, усвідомлення котрих дасть можливість зрозуміти

сутність питання, що розглядається. Якщо зустрічаються незнайомі терміни, їх значення слід з'ясувати, звертаючись до філософських словників та словників іноземних мов.

Після розуміння змісту проблеми, яку ви розглядаєте, слід продумати зміст теми обраного реферату і скласти певний робочий план його, що включав би обов'язкові розділи:

- **вступ**, в якому а) формулюється проблема і окреслюються основні досягнення у її вирішенні; б) визначається певний аспект проблеми, який буде висвітлено у рефераті; в) формулюються **конкретні завдання**, які треба вирішити в даному рефераті на шляху розкриття обраної проблеми;
- **основна частина**, що може складатися з певних підрозділів, якщо цього потребує вирішення цілей і завдань роботи, в котрій поступово розв'язуються всі сформульовані у вступі завдання шляхом коментування фрагментів текстів, з якими ви знайомилися, наведення різних точок зору і т. ін.
- **висновки**, де коротко формулюються основні результати роботи.
- **бібліографічний список**, де наводиться список робіт, які були використані у роботі над рефератом (за основними вимогами до списку літератури) і на які є посилання у тексті (не обов'язково тільки цитовані).

Під час написання тексту реферату треба робити **посилання на роботи**, які використовуються чи цитуються в тексті, зазначаючи їх чи в **підрядкових** посиланнях, чи **внутрішньо-текстових**.

Результатом написання реферату має бути усвідомлення обраної для самостійної роботи проблеми, вміння викладати її сутність і відповідати на різні питання, що з неї випливають, вбачати зв'язок даної проблеми з іншими проблемами дисципліни.

Теми рефератів:

1. Релігія як форма свідомості.
2. Соціальні, гносеологічні, онтологічні та психологічні чинники релігії.
3. Основні теорії походження релігії.
4. Особливості релігійної свідомості.
5. Головні функції релігії, соціальна роль релігії.
6. Основні риси національних релігій.
7. Історичне підґрунтя виникнення та існування національних релігій.
8. Конфуціанство між релігією і етикою: особливості вчення.
9. Даосизм – містична релігія Китаю.
10. Особливості та специфіка індуїзму.
11. Юдаїзм – національна релігія єврейського народу.
12. ТаНаХ – Святе Письмо, його особливості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Діксон Т., Шапіро А. Наука і релігія. Видавництво «Навчальна книга – Богдан», 2024. 272 с.
2. І-цзин Книга змін. К.: Фоліо, 2018. 288 с.
3. Історія писемності, священних книг і віроповчальних текстів: навчальний посібник і хрестоматія 2 т.: т 1. / В. І. Лубський, Є. А. Харьковщенко, Т. Г. Горбаченко, М. В. Лубська. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 448 с.
4. Лозко Г. Боги і народ. Етносоціальний вимір. Курс релігієзнавства. К. Вид-во Мандрівець, 2015. 624 с.
5. Лубський В. І. Релігієзнавство. К. ЦУЛ. 2022, 448 с.
6. Лубський В., Лубська Т., Лубська М. Історія релігій світу. К.: Центр учбової літератури. 2023. 852 с.
7. Річард Л. Хайт. Японський секрет спокою. К. Центр навчальної літератури. 2023. 244 с.
8. Харьковщенко Є. А. Релігієзнавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Наукова думка, 2013. 380 с.
9. Хванг Т. Походження релігій. К.: Вид-во Книгоноша. 2017, 208 с.
10. Релігієзнавство України. В 2-х книгах. Книга перша: Релігієзнавча думка України другого тисячоліття : колективна монографія / за наук. ред. Валерія Климова та Анатолія Колодного. Київ : Наукова думка, 2013. 439 с.

Додаткова

1. Біблія, або книги Святого письма Старого й Нового Заповіту: Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. проф. І. Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2003. 1166с.
2. Докінз Р. Бог, який віджив своє. К.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2023. 240 с.
3. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемічна система в Авістралії. К.2002.
4. Ісламознавство : навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету / Горбаченко Т., Лубський В., Лубська М., Лубська Т., Київ : Наукова думка, 2018. 632 с.
5. Історія писемності, священних книг і віроповчальних текстів: навчальний посібник і хрестоматія 2 т.: т 2. / В. І. Лубський, Є. А. Харьковщенко, Т. Г. Горбаченко, М. В. Лубська. Київ «Центр учбової літератури», 2014. 336 с.

6. Історія, устрій і правовий статус християнських церков: навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету / В. І. Лубський, Є. А.Харьковщенко, М. В. Лубська, Т. Г. Горбаченко, І. М. Фенно; за ред. докт. філоф. наук, проф. М. В. Лубської. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 728 с.
7. Козленко В. М. Історія священних книг і віроповчальних текстів релігій світу. Том 1. Київ : Фітосоціоцентр, 2013. 518 с.
8. Кондратьєва І. В. Давні Східні Церкви: ідентифікація, історія, сучасність. Київ : «Видавничий дім Дмитра Бугаро», 2013. 508 с.
9. Леві-Строс К. Первісне мислення. К.: Український центр духовної культури, 2000.
10. Москалець В. Психологія релігії. К.: Ліра-К. 2021. 192 с.
11. Филипович Л. О. Культура релігійного життя. Вибрані праці / за упор. Г. Филиповича і ред. А. Колодного. Київ: Інтерсервіс, 2016. 584 с.
12. Якубович М. Іслам в Україні: історія та сучасність. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 264 с.
13. Протеро С. Вісім релігій, що панують у світі. Вид-во BookChef, 2022. 467 с.
14. Шюре Е. Великі посвячені. Вид-во Арій. 2024. 506 с.

Електронні інформаційні ресурси

http://lib.onu.edu.ua/	Бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова
http://www.ognb.odessa.ua/	Одеська національна наукова бібліотека
http://www.nbu.gov.ua/	Бібліотека ім. В. Вернадського
http://lib-gw.univ.kiev.ua/	Бібліотека ім. Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка
http://www.filosof.com.ua/	Інститут філософії ім. Г. Сковороди
http://www.gilan.uar.net/nasu/hiuass.html	Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html	Найвидатніші філософи світу та України
http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/lit-bac.html	Філософія (для бакалаврів природничих спеціальностей)
http://plato.stanford.edu/	Філософська енциклопедія Стенфордського університету. (Англійською мовою).
http://www.utm.edu/research/iep/	Філософська Інтернет-енциклопедія. (Англійською мовою)
http://www.ji-magazine.lviv.ua/index.htm	Незалежний культурологічний часопис «Ї» є недержавною громадською організацією, що досліджує проблеми культурології, політології, філософії
Веб-сайт. URL: https://vue.gov.ua/	Велика українська енциклопедія. 2020
Веб-сайт. URL: https://www.religion.in.ua/	Релігії в Україні
Веб-сайт. URL: http://www.myriobiblos.gr/patrology_en.html	Патрологія. Українська Релігієзнавча Енциклопедія

Навчальне видання

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Змістовий модуль 1

Релігієзнавство як наука. Релігія як предмет дослідження.
Походження релігії. Національні релігії

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до практичних занять
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 033 Філософія

Електронне практичне видання

Укладач:

Бевзюк Наталя Петрівна

В авторській редакції

Затвердж. авт. 29.04.2025. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним забезпеченням
для читання файлів формату PDF.
Обсяг 0,8 МБ. Зам. № 2935.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
вул. Університетська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua